

УЧЕТНО-АНАЛИТИЧЕСКОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ ПРОЦЕССА ГАРАНТИРОВАНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ

Рассматриваются роль и значение учетно-аналитического обеспечения как составляющей комплексной системы безопасности предприятия.

ACCOUNTING AND ANALYTICAL PROCESS OF ENSURING ECONOMIC SECURITY

The paper considers the role and importance of accounting and analytical support as part of an integrated system of economic security

Стаття надійшла 12.04.2013

УДК 65.012.8

Я. М. Кінчарська

Українська академія друкарства

ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ПІДПРИЄМСТВА: СУТЬ, ЗМІСТ, СКЛАДОВІ ЇЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Досліджується суть трактування поняття «економічна безпека підприємства» та розглядаються функціональні складові її забезпечення.

Економічна безпека підприємства, фінансова безпека, кадрова безпека, інтелектуальна безпека, інформаційна безпека, політико-правова безпека, силова безпека, енергетична безпека

Економічна безпека підприємства – відносно новий напрям розвитку економічної науки. Однак за порівняно короткий термін її існування сформовано теоретичне підґрунтя і накопичено відповідний практичний досвід. Але цього недостатньо внаслідок тих умов, в яких здійснюють господарську діяльність вітчизняні підприємства. Зокрема, маємо недосконалість законодавства, зростання конкурентної боротьби та зовнішнього тиску, нестабільність фінансових ринків, наявність невирішених соціальних проблем (низький рівень доходів населення, безробіття, плінність кадрів) тощо. Усі ці обставини спричиняють низьку ефективність господарської діяльності, підвищення рівня збитковості та загрози банкрутства, а відтак існує нагальна потреба приділяти більше уваги проблемі забезпечення безпеки, розробленню відповідного науково-методичного забезпечення щодо неї загалом та в розрізі основних функціональних сфер.

Поняття «економічна безпека» як науковий термін з'явилося нещодавно та й досі не має єдиного загально визнаного тлумачення. Визначення базових питань економічної безпеки розглядається в працях вітчизняних і зарубіж-

них фахівців – таких, як О. Ареф'єва, С. Капітула, А. Козаченко, А. Кірієнко, Л. Омелянович, Є. Олейніков, І. Плетникова, С. Покропивний, В. Пономарьов, Н. Подлужна, А. Штангрет та ін.

Метою нашої статті є узагальнення існуючих підходів щодо визначення поняття «економічна безпека підприємства» та комплексне дослідження її функціональних складових.

Функціонуючи в умовах динамічного зовнішнього та внутрішнього середовища, особливо нестабільного в останні роки, поглиблюються протиріччя, які існують в економічних відносинах вітчизняних підприємств, та з'являються нові загрози стабільному й ефективному їх розвитку. Підтвердженням цього є виявлені тенденції розвитку економіки України, які доводять виключну актуальність і необхідність посилення уваги до проблеми забезпечення економічної безпеки як пріоритетної.

Для з'ясування змісту поняття «економічна безпека підприємства» звернемося до загальнонаукових методів розроблення та уточнення понять, першоджерел і думок науковців, які надають тлумачення суті. Безпека – це досить складне і багатогранне поняття, що допускає різні тлумачення. Загалом переважає позиція ототожнення безпеки із захищеністю. Відтак Є. Критхіна зазначає, що у загальному розумінні безпека – це стан захищеності найважливіших інтересів особистості, суспільства та держави від загроз [5]. Є. Олейніков та О. Омелянович вважають, що безпека – стан і тенденції розвитку захищеності життєво важливих інтересів соціуму та його структур від внутрішніх і зовнішніх загроз [3].

Науковці О. Гетьман і В. Шаповал під безпекою розуміють специфічну сукупність умов діяльності. Знаходитися у безпеці означає перебувати в безпечних умовах, контрольованих підприємством у процесі своєї діяльності (самореалізації) [1].

Виокремивши основні характеристики безпеки в розрізі багатоманітності наведених тлумачень категорії «безпека», маємо потребу в дослідженні суті категорії «економічна безпека». Враховуючи, що підприємства здійснюють діяльність в умовах макро-, мезо- і мікросередовища, яке постійно змінюється, створюючи загрози для їх існування, доцільно розкрити економічну безпеку підприємства з позиції багаторівневості. Отже, у контексті зазначеного обґрунтування показано суть категорії «економічна безпека» на мега-, макро-, мезо- та мікрорівнях (рис.1).

До мегарівня відносять міжнародну економіку й у комплексному її уявленні глобальну або світову. Особливостями цього рівня є градація країн за ступенем економічного розвитку. До макрорівня належить національна економіка, економічну безпеку якої гарантує стале зростання всіх макроекономічних показників. До мезорівня відносять економіку регіонів, а до макрорівня – економіку підприємства. Це базовий рівень економіки регіону та країни, де майже всі економічні перетворення спрямовані по суті на поліпшення функціонування окремого підприємства.

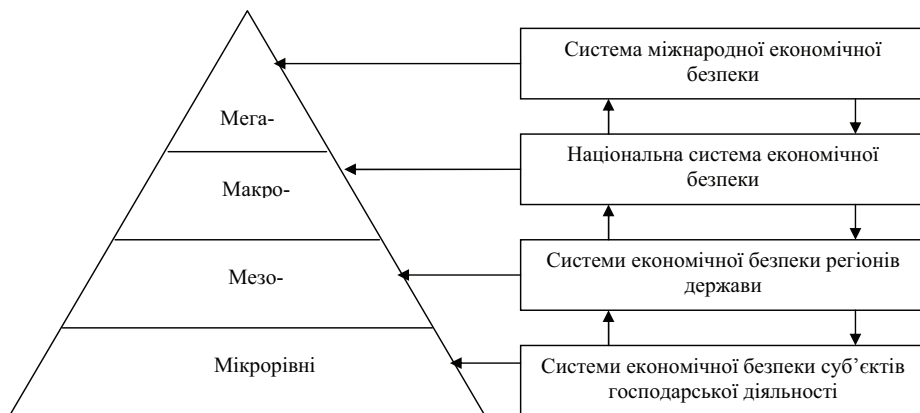

Рис. 1. Ієрархічність системи економічної безпеки

Серед вітчизняних і зарубіжних учених-економістів немає єдиного визначення терміна «економічна безпека підприємства» (ЕБП). Разом з тим, принципових розходжень у підходах до трактування змісту даної економічної категорії не спостерігається. І. Цигилик та І. Паневник зазначають, що ЕБП – це такий стан корпоративних ресурсів (ресурсів капіталу, персоналу, інформації, технології і техніки, устаткування, прав) і підприємницьких можливостей, за якого гарантується найефективніше їх використання для забезпечення стабільного функціонування та динамічного науково-технічного й соціального розвитку, запобігання внутрішнім і зовнішнім негативним впливам (загрозам) [6].

Відповідно до іншого підходу, економічна безпека підприємства розкривається як стан захищеності економічних інтересів підприємства. Так, на думку Є. Раздіна, ЕБП являє собою комплекс заходів, які сприяють підвищенню фінансової стійкості господарських суб'єктів в умовах ринкової економіки, захищають їхні комерційні інтереси від впливу негативних ринкових процесів.

Згідно з підходом, орієнтованим на розкриття властивостей стійкості підприємства як системи, економічна безпека підприємства розглядається як стан стійкості (самовиживання), рівноваги підприємства як системи. Так, наприклад, С. Дубецька вважає, що ЕБП – це стан об'єкта в системі зв'язків з точки зору його стійкості (самовиживання) та розвитку в умовах внутрішніх і зовнішніх загроз, дій непередбачуваних та складно прогнозованих факторів. Схожої точки зору дотримується Н. Подлужна: стверджує, що ЕБП – це характеристика системи, котра самоорганізується й саморозвивається, стан, при якому економічні параметри дозволяють зберегти головні її властивості: рівновагу і стійкість при мінімізації загроз [4].

Змістовий аналіз існуючих позицій провідних вітчизняних і зарубіжних фахівців щодо трактування категорії «економічна безпека підприємства» свідчить про різноманітність та різнобічність виявлених підходів. Серед науковців поширені популярні точки зору – від досить вузького тлумачення змісту цього терміна з позиції захисту інформації й наявності конкурентних переваг до

більш широкого ресурсно-функціонального підходу, який передбачає розгляд економічної безпеки як стану найефективнішого використання всіх корпоративних ресурсів.

З огляду на зазначене, в економічній науці та практиці поки що не існує єдиної думки з приводу визначення категорії «економічна безпека підприємства». Окремі підходи, зокрема конкурентний, інформаційний, організаційний, зорієнтований на захист підприємства від загроз зовнішнього середовища, є фрагментарними, оскільки висвітлюють лише один бік проблеми, не дозволяють розкрити суть категорії повністю, решта – підкреслює цілком правильні й суттєві характеристики відповідної категорії, однак потребує чіткої конкретизації.

Економічна безпека підприємства характеризується сукупністю якісних і кількісних показників, найважливішими серед яких є рівень економічної безпеки, що визначається станом використання корпоративних ресурсів за критеріями рівня економічної безпеки підприємства. Цей показник залежить від спроможності керівництва підприємства і спеціалістів (менеджерів) ефективно уникати можливих загроз і ліквідувати шкідливі наслідки окремих негативних складових зовнішнього і внутрішнього середовища. У такому разі для досягнення найвищого рівня економічної безпеки підприємство має проводити роботу щодо забезпечення максимальної безпеки основних функціональних складових своєї діяльності.

Автори виділяють різні складові економічної безпеки підприємства, зокрема, фінансову, інтелектуальну та кадрову, техніко-технологічну, політико-правову (юридичну), інформаційну, екологічну, силову (рис.2).

Рис. 2. Основні складові економічної безпеки підприємства

Фінансова безпека підприємства – це кількісно та якісно детермінований рівень фінансового стану підприємства, що забезпечує стабільну захищеність його фінансових інтересів від реальних і потенційних зовнішніх і внутрішніх небезпек. Суть фінансової безпеки підприємства полягає в здатності підприємства самостійно розробляти й проводити фінансову стратегію, відповідно до цілей корпоративної стратегії, в умовах не визначеного й конкурентного середовища. Отже, фінансова безпека являє собою такий стан підприємства, що:

дозволяє забезпечити фінансову рівновагу, стабільність, платоспроможність і ліквідність підприємства в довгостроковому періоді;

задовольняє потреби підприємства у фінансових ресурсах для стійкого розширення відтворення підприємства;

забезпечує достатню фінансову незалежність підприємства і гнучкість при прийнятті фінансових рішень;

захищає фінансові інтереси власників підприємства.

Аналіз наукових праць, які порушують проблему фінансової безпеки суб'єктів підприємництва, показав, що остання визначається: рівнем забезпеченості фінансовими ресурсами; стабільністю і стійкістю фінансового стану підприємства; збалансованістю фінансових потоків і розрахункових відносин; ступенем ефективності фінансово-економічної діяльності; рівнем контролю за внутрішніми і зовнішніми ризиками.

Кадрова безпека підприємства – це наявність високоосвічених та кваліфікованих працівників, управлінського персоналу, відсутність масового відтоку фахівців, високий рівень їх підготовки. Визначено, що на якість персоналу безпосередньо впливають як зовнішні, так і внутрішні фактори, які стосуються усіх сфер і аспектів існування людини й обумовлюють тим самим рівень якості життя загалом. Низький рівень оплати праці, відсутність дійових стимулів до праці, невідповідна трудова дисципліна, шкідливі умови праці є внутрішніми загрозами кадрової безпеки підприємства. Крім того, негативний вплив справляє недостатня кваліфікація працівників структурних підрозділів, їх небажання або неспроможність приносити максимальну корисність підприємству.

Інтелектуальна безпека підприємства спрямована на збереження й розвиток інтелектуального потенціалу підприємства. Головною умовою її забезпечення є здатність протистояти загрозам, які існують і можуть виникати, завдати шкоди та за яких підприємство може зазнати суттєвих збитків, зниження темпів свого розвитку й зменшення капіталу. Загрози інтелектуальної безпеки можуть виникати як ззовні, так і зсередини підприємства. Зовнішні загрози можуть виникати з боку фірм-конкурентів, метою яких є переманювання кваліфікованого персоналу, що має потужний інтелектуальний потенціал і володіє інформацією про інтелектуальну власність фірми. Зсередини підприємства загрози можуть з'являтися від власних працівників, діяльність яких спрямована на зниження можливостей використання інтелектуального потенціалу.

До того ж загрозами для інтелектуальної безпеки підприємства можуть бути:

- недооцінка значення праці фахівців;
- заниження їх значення для роботи підприємства;
- звільнення провідних висококваліфікованих працівників, що призводить до ослаблення інтелектуального потенціалу;
- зменшення питомої ваги інженерно-технічних працівників і науковців у загальній кількості працюючих;
- погіршення винахідницької та раціоналізаторської активності;
- зниження освітнього рівня працівників.

Техніко-технологічна безпека підприємства характеризується наявністю високого техніко-технологічного рівня виробництва, що забезпечував би конкурентоспроможність товарів і послуг та підприємства в цілому [2]. З точки зору науковця А. Штангрета [7], техніко-технологічна безпека підприємства повинна характеризуватися такими ознаками, як:

- якість і відповідність технологічного процесу виробництва та основного капіталу потребам ринку;
- захищеність техніко-технологічної сфери від негативного впливу зовнішніх і внутрішніх загроз;
- здатність техніко-технологічної сфери забезпечувати високу конкурентоспроможність;
- сталий розвиток за рахунок високої ефективності використання основного капіталу.

До негативних впливів на техніко-технологічну складову економічної безпеки підприємства відносяться: дії, спрямовані на підриг технологічного потенціалу підприємства; порушення технологічної дисципліни; моральне старіння використовуваних технологій; високий рівень фізичного та морального спрацювання основних виробничих засобів, що потребує направлення фінансових ресурсів на оновлення техніки та технології; недосконала організація виробничого процесу [4].

Разом з фінансовою та іншими функціональними складовими економічної безпеки техніко-технологічна безпека підприємства відіграє важливу роль, зокрема на підприємствах видавничо-поліграфічної галузі, де рівень конкурентоспроможності продукції, а відтак і самого підприємства значно залежить від техніко-технологічної сфери виробництва, тобто технології виробничого процесу, наявності, якісних параметрів та ефективності використання основного капіталу, до складу якого входять основні засоби та нематеріальні активи [7].

Політико-правова безпека відображає законні права працівників підприємства у взаємовідносинах з державою, юридичними і фізичними особами. Основними небезпеками в цьому напрямі є:

- недостатня правова захищеність інтересів підприємства в договірній та іншій документації;

низька кваліфікація працівників юридичної служби відповідного суб'єкта господарювання та помилки у підборі персоналу цієї служби;
порушення юридичних прав підприємства і його працівників;
навмисне / ненавмисне розголошення комерційно важливих відомостей;
порушення норм патентного права.

Політико-правова складова охоплює такі елементи організаційно-економічного спрямування:

аналіз загроз негативних впливів;
оцінку поточного рівня забезпечення;
планування (програму) комплексних заходів спеціалізованими підрозділами підприємства;
здійснення ресурсного планування;
планування роботи відповідних функціональних підрозділів підприємства;

оперативну реалізацію програмного комплексу заходів, спрямованих на антикризове господарювання і підвищення належного рівня безпеки.

Оцінювання реального стану політико-правової безпеки підприємства здійснюється за напрямками:

рівень організації якості робіт з охорони цієї складової загального рівня економічної безпеки;

бюджетно-ресурсне забезпечення робіт;

ефективність діяльності підрозділів суб'єктів господарювання.

Інформацій безпека підприємства охоплює комплекс заходів та засобів захисту, що забезпечують збереження й конфіденційність інформації в поєднанні з визначеною доступністю до неї користувачів.

Відповідно інформаційна безпека має три основні складові: конфіденційність, цілісність і доступність. Конфіденційність належить до захисту чуливої інформації від несанкціонованого доступу. Цілісність означає захист точності і повноти інформації та програмного забезпечення. Доступність – це забезпечення користувача інформацією й основними послугами в потрібний для нього час.

Важливе значення у забезпеченні інформаційної безпеки відіграє формування відповідних відділів і підрозділів підприємства, адже інформаційно-аналітична робота – це одна з основних внутрівиробничих функціональних складових безпеки підприємства. Таким чином, належні служби підприємства виконують певні функції, які в сукупності характеризують процес створення та захисту інформаційної складової безпеки підприємства, а саме:

збирання інформації всіх видів щодо діяльності того чи іншого суб'єкта господарювання;

аналіз одержаної інформації з обов'язковим дотриманням загальноприйнятих принципів і методів;

прогнозування тенденцій розвитку науково-технологічних, економічних і політичних процесів;

оцінка рівня економічної безпеки за всіма складовими та в цілому;
інші види діяльності з розроблення інформаційної складової економічної безпеки.

Екологічна безпека підприємства полягає в захисті від негативного впливу на навколишнє середовище техногенних чинників господарської діяльності підприємства. Проблему збереження екологічної безпеки суспільства, де функціонують суб'єкти господарювання, що здійснюють виробничо-комерційну діяльність, можна вирішити через розроблення і ретельне дотримання національних (міжнародних) норм мінімально допустимого вмісту шкідливих речовин, які потрапляють у навколишнє середовище, а також дотримання екологічних параметрів виготовлюваної продукції. Індикаторами екологічної безпеки підприємства є, з одного боку, нормативи гранично допустимої концентрації шкідливих речовин, установлені законодавством, а з другого, – аналіз ефективності заходів для забезпечення екологічної безпеки. План забезпечення екологічної складової є частиною загального плану (програми) для досягнення належного рівня економічної безпеки загалом, має вигляд логічного сценарію здійснення необхідного комплексу заходів у календарній послідовності з додаванням розрахунку ефективності практичної реалізації цих заходів.

Алгоритм процесу охорони екологічної складової економічної безпеки полягає в проведенні таких послідовних дій:

розрахунок карти ефективності здійснюваних заходів для охорони екологічної складової економічної безпеки на підставі звітних даних про фінансово-господарську діяльність підприємства;

аналіз виконаних розрахунків і розробка рекомендацій для підвищення ефективності здійснюваних заходів;

розроблення альтернативних сценаріїв реалізації запланованих заходів;

вибір пріоритетного сценарію на засаді порівняння розрахунків ефективності запланованих заходів;

передача вибраного планового сценарію в складі загального плану охорони економічної безпеки в підрозділи, які здійснюють функціональне планування фінансово-господарської діяльності підприємства;

практичне виконання запланованих заходів у процесі діяльності відповідного суб'єкта господарювання.

Силова безпека підприємства полягає в забезпеченні фізичної і моральної безпеки співробітників; гарантії безпеки майна та капіталу підприємства й інформаційного середовища підприємства; забезпеченні сприятливого зовнішнього середовища бізнесу.

Сукупність негативних дій щодо силових складових економічної безпеки можна стисло сформулювати наступним чином:

фізичні та моральні впливи особистого спрямування (проти конкретної особистості);

негативні дії, направлені на завдання шкоди майну, включаючи загрози зменшення активів підприємства і втрати ним фінансової незалежності;

негативний вплив на інформаційне середовище суб'єкта господарювання (так званий промисловий шпідіаж).

У нормативних документах, які визначають організацію діяльності служб безпеки, виокремлюються конкретні об'єкти, що підлягають захисту від потенційних загроз і протиправних посягань, зокрема:

персонал (керівні працівники; персонал, який володіє інформацією, що становить комерційну таємницю підприємства);

матеріальні засоби праці та фінансові кошти (приміщення, споруди, устаткування, транспорт; валюта, коштовні речі, фінансові документи);

інформаційні ресурси з обмеженим доступом;

засоби та системи комп'ютеризації діяльності підприємства;

технічні засоби і системи охорони й захисту матеріальних та інформаційних ресурсів.

Енергетична безпека підприємства – це стан захищеності енергетичного потенціалу підприємства від зовнішніх і внутрішніх загроз у різних формах, що забезпечує його стабільний розвиток відповідно до статутних завдань. Зовнішніми загрозами послаблення енергетичної безпеки підприємства можна вважати брак зовнішніх і внутрішніх інвестицій. Труднощі в отриманні довгострокових кредитів від банків не дають змоги поповнювати обігові кошти підприємства і спрямовувати їх на оновлення обладнання. Це призводить до використання застарілого технічно й морально обладнання і технологій, що тягне за собою загрозу для енергетичної безпеки підприємства. Підвищення цін на енергоносії, слабка платоспроможність – це зовнішні загрози енергетичній безпеці, що безпосередньо впливають на економічну безпеку підприємства.

Внутрішні загрози енергетичної безпеки підприємства – неефективна організація виробничого процесу, недостатньо кваліфіковані працівники, високий ступінь спрацьованості основних засобів. Така негативна тенденція зростає, тому фінансові ресурси підприємства обов'язково потрібно спрямовувати на оновлення техніки і технології, відтворення їх на інноваційній основі. Проблеми з матеріальними ресурсами енергоструктури підприємства повинні стимулювати впровадження у виробництво нових технологій, які дають змогу виготовляти продукцію з меншими матеріальними витратами [4].

Усі складові економічної безпеки взаємопов'язані, а їх першість залежить від пріоритетних цілей підприємства та специфіки сфери, в якій воно функціонує. Кожна складова впливає на рівень економічної безпеки суб'єкта підприємницької діяльності.

Таким чином, проведене дослідження виявило, що думки науковців щодо розуміння економічної безпеки суб'єкта господарювання суттєво різняться, а це підкреслює необхідність подальшого поглиблення напрацювань щодо визначеної категорії. Для досягнення найвищого рівня економічної безпеки підприємство мусить проводити роботу із забезпечення максимальної безпеки основних функціональних складових своєї роботи. Стабільність і невразливість фінансової, інформаційної, технологічної й інших підсистем підприємства є запорукою його надійної захищеності.

1. Гетьман О. О. Економічна діагностика: навч. посіб./ О. О. Гетьман, В. М. Шаповал. – К.: Центр навч. л-ри, 2007. – 307 с. 2. Гузела О. І. Основи виробничого підприємництва: навч. посіб. / О. І. Гузела, І. П. Босак. — Львів : Укр. акад. друкарства, 2011. — 380 с. 3. Омелянович Л. О. Економічна безпека торговельного підприємства: моногр. / Л. О. Омелянович, Г. Є. Долматова. – Донецьк: ДонДУЕТ, 2005. – 195 с. 4. Прохорова В. В. Управління економічною безпекою підприємств: моногр. / В. В. Прохорова, О. О. Кучеренко. – Харків: УкрДАЗТ, 2010. – 282 с. 5. Соціальна політика та економічна безпека / під заг. ред. Є. І. Критхіна. – Донецьк: Каштан, 2004. – 335 с. 6. Циглик І. І. Економічна безпека підприємства в системі внутрішнього економічного механізму / І. І. Циглик, Т. М. Паневник // Економіка. – 2007. – №8. – С. 3–5. 7. Штангрет А. М. Ключові загрози забезпечення техніко-технологічної безпеки на підприємствах видавничо-поліграфічної галузі України / А. М. Штангрет, О. М. Петрашова // Екон. вісн. ун-ту [Переяслав-Хмельницький держ. пед. ун-т ім. Григорія Сковороди]. — 2011. — № 16/2. — С. 142–146.

ЭКОНОМИЧЕСКАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ ПРЕДПРИЯТИЯ: СУЩНОСТЬ, СОДЕРЖАНИЕ, СОСТАВЛЯЮЩИЕ ЕЕ ОБЕСПЕЧЕНИЯ

Исследуется сущность трактовки понятия «экономическая безопасность предприятия» и рассматриваются функциональные составляющие ее обеспечения.

THE ECONOMIC SECURITY OF THE ENTERPRISE: THE NATURE, SCOPE, ELEMENTS OF ITS SECURITY

The article deals with the interpretation of the essence of the concept of «economic security» and discussed the functional components of its software.

Стаття надійшла 10.04.2013

УДК 004.042+655

О. В. Мельников, В. М. Сеньківський, А. М. Штангрет

Українська академія друкарства

**ФОРМАЛІЗАЦІЯ ПРЕДМЕТНОЇ ОБЛАСТІ УПРАВЛІННЯ
ВИДАВНИЧО-ПОЛІГРАФІЧНОЮ ГАЛУЗЗЮ НА ОСНОВІ
СИСТЕМНОГО ПІДХОДУ**

Представлена інформаційно-логічна модель видавничо-поліграфічної галузі (ВПГ), що містить схему формування банку аналітичних даних ВПГ.

Видавничо-поліграфічна галузь, інформаційно-логічна модель, формування банку аналітичних даних

Науковцями доведено, що прогнозування та прийняття управлінських рішень повинно мати програмно-цільовий характер [7, 13, 14]. Суттю програмно-цільового прогнозування є системний підхід. Його слід розглядати як методологію дослідження складних господарських ситуацій, які описуються у вигляді певної системи.

У теорії системного підходу центральне місце належить поняттю системи. Вчені не одностайні в трактуванні цього поняття, про що свідчить відносно велика кількість визначень [1, 11–13, 16, 18], у кожному з яких підкреслюється певна особливість.

При формулюванні поняття системи слід виходити з основних *принципів системного підходу*: наявності певного числа елементів (змінних) досліджуваного явища й тісного зв'язку між ними, що зумовлює цілісну єдність реального об'єкта. Тож *система* — це передовсім кількість взаємозв'язаних елементів, упорядкованих певним чином, сукупність яких утворює деяку цілісну єдність.

Видавничо-поліграфічну галузь (ВПГ) слід розглядати як економічну систему, до складу якої повинні бути включені такі елементи: авторське середовище, видавничі структури (ВС), поліграфічні підприємства (ПП), книготорговельні організації та читачьке середовище [8, 9, 13, 15, 17, 19, 20]. Сукупність цих елементів, об'єднаних однією програмою та єдиною метою, й утворює один з програмних господарських комплексів. Наявні елементи (підсистеми) ВПГ забезпечують умовно-замкнутий характер системи і зумовлюють її роботоздатність, тобто успішне вирішення тих завдань, що виникають перед нею.